

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De rol van de marine bij de expeditie naar Samalangan (1877) tijdens de tweede Atjeh Oorlog
Carli, J.

Citation

Carli, J. (1999). De rol van de marine bij de expeditie naar Samalangan (1877) tijdens de tweede Atjeh Oorlog. *Tijdschrift Voor Zeegeschiedenis*, 18(2), 39-52. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4305902>

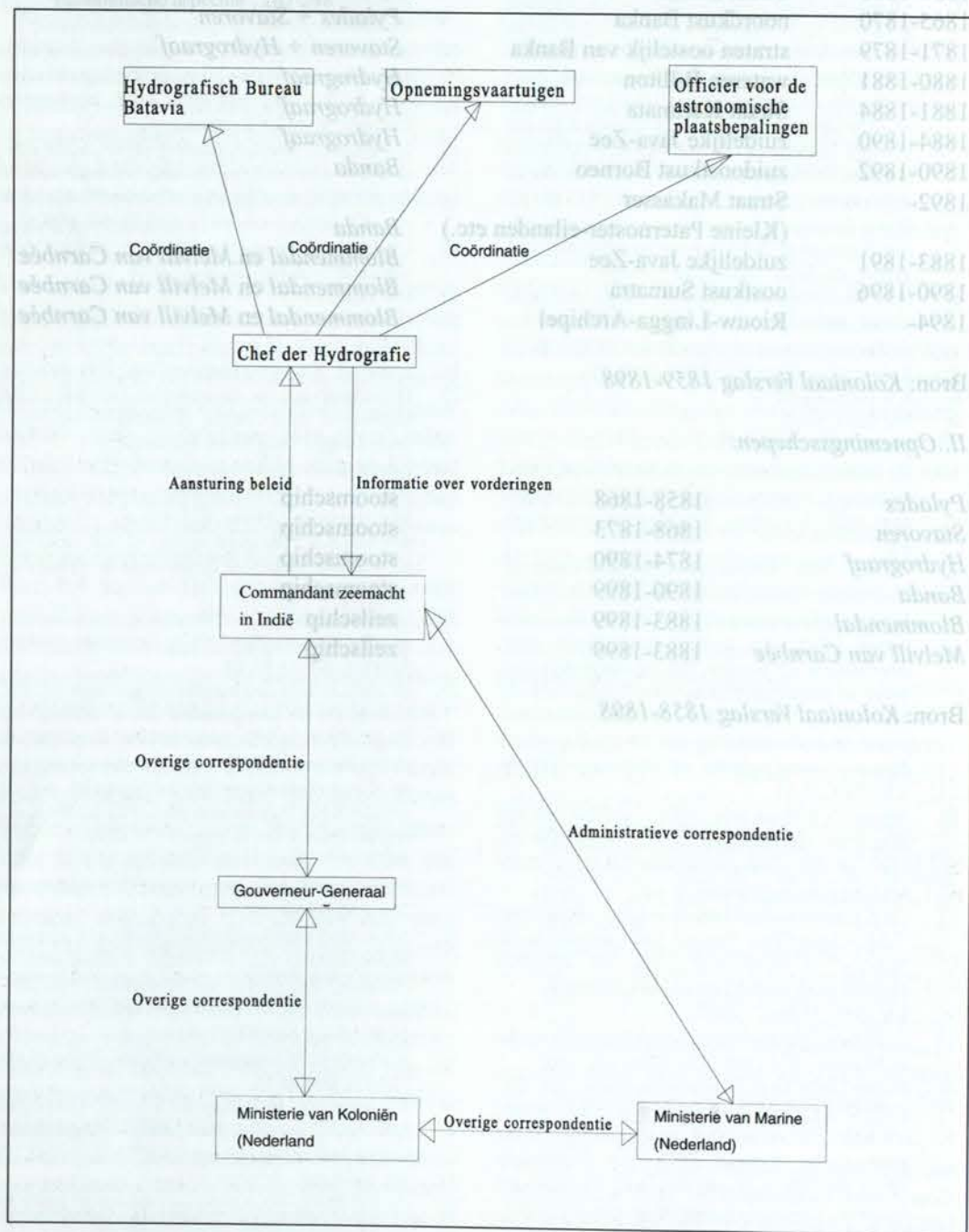
Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4305902>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Schema 1: De organisatiestructuur van de Hydrografische dienst.

bron: G. Teitler, *Anatomie van de Indische defensie. Scenario's, plannen, beleid, 1892-1920* (Amsterdam 1988) 5-6 en idem, 'Stra-

tegische concepties 1813-1988', in: G.J.A. Raven (red.), *De kroon op het anker. 175 jaar Koninklijke Marine* (Amsterdam 1988) 9-24, aldaar 9-11

De rol van de marine bij de expeditie naar Samalangan (1877) tijdens de tweede Atjeh Oorlog.

J. Carli

Inleiding

Aan de uiterste grens van Nederlands-Indië, strategisch gelegen aan de ingang van de Straat van Malakka, lag het vorstendom Atjeh. Tegen dat vorstendom heeft Nederland zijn langste en bloedigste koloniale oorlog gevoerd. Over deze oorlog is veel geschreven, zowel over de politieke achtergronden in Azië en Europa als over de feitelijke militaire operaties. Vrijwel alle literatuur over de acties die in Atjeh zijn uitgevoerd heeft betrekking op operaties van de landmacht. Publicaties over de rol van de marine in het conflict zijn uiterst schaars. Men kan zich afvragen of de marine, dankzij de ligging van Atjeh dat omringd is door water, er een taak had te vervullen. Wat was die taak en was de marine in staat die naar behoren te volbrengen?

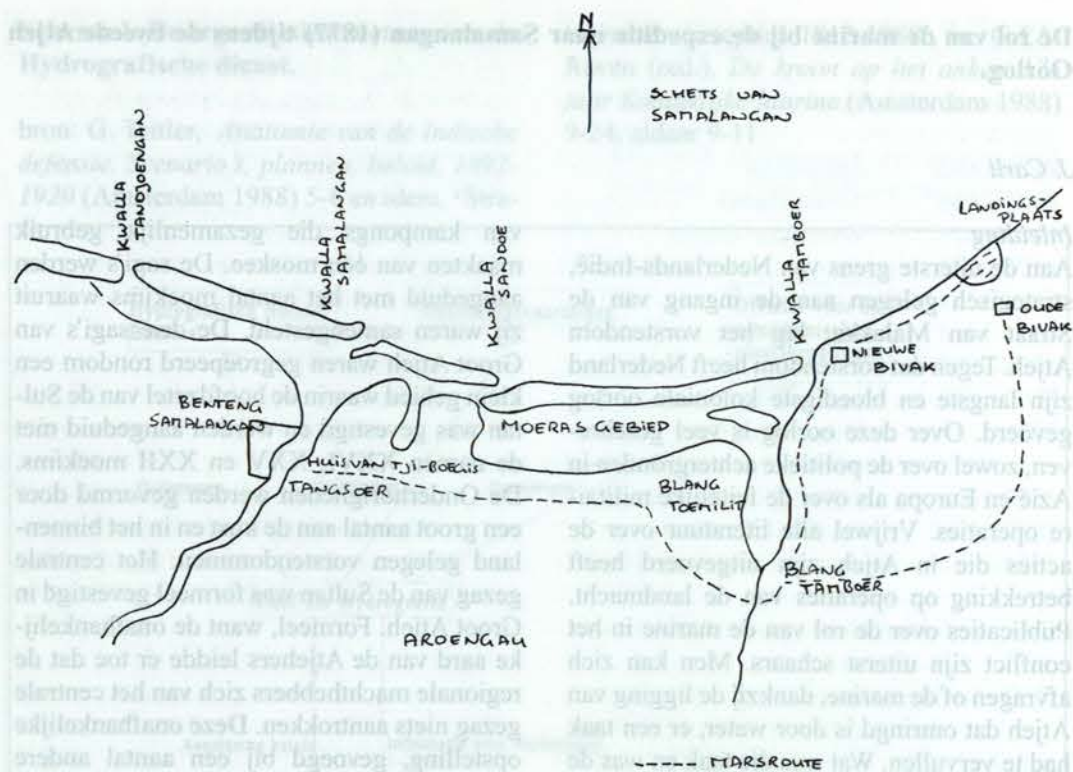
De politieke situatie in Atjeh

Atjeh beslaat de noordelijke punt van het eiland Sumatra. Het bezit een relatief korte noordelijke kust en een veel langere oost- en westkust. Naast Siak en Palembang was Atjeh een van de drie grote Sultanaten van Sumatra. In de eerste helft van de zeventiende eeuw, voor Atjeh de gouden eeuw onder Sultan Iskandar Muda, besloeg het grondgebied van het Sultanaat een veel groter deel van Sumatra en zelfs een deel van het grondgebied van het huidige Maleisië. Na de dood van Iskandar verbrokkelde het rijk en stelden de lokale vorsten zich meer en meer onafhankelijk van het centrale gezag op. De staatkundige aanduiding in de negentiende eeuw was Atjeh Besar, Groot Atjeh en Onderhorigheden. Groot Atjeh was gelegen in het meest noordelijke deel van het eiland en was een federatie van drie vorsten van een *sagi*. Een *sagi* bestond uit een aantal *moekims*, groepen

van kampongs die gezamenlijk gebruik maakten van één moskee. De *sagi's* werden aangeduid met het aantal *moekims* waaruit zij waren samengesteld. De drie *sagi's* van Groot Atjeh waren gegroepeerd rondom een klein gebied waarin de hoofdzetel van de Sultan was gevestigd en werden aangeduid met de namen XXVI, XXV en XXII *moekims*. De Onderhorigheden werden gevormd door een groot aantal aan de kust en in het binnenland gelegen vorstendommen. Het centrale gezag van de Sultan was formeel gevestigd in Groot Atjeh. Formeel, want de onafhankelijke aard van de Atjehers leidde er toe dat de regionale machthebbers zich van het centrale gezag niets aantrokken. Deze onafhankelijke opstelling, gevoegd bij een aantal andere karaktertrekken van de bevolking, heeft uiteindelijk bijgedragen tot de lange duur, de onvoorspelbaarheid en tenslotte de bloedigheid van de oorlog in Atjeh.

Voorspel tot de oorlog

Tijdens het bewind van Napoleon en gedurende de bezetting van Nederland door Frankrijk werden de Nederlandse bezittingen in Azië door Engeland overgenomen. Na de Napoleontische tijd en de proclamatie van het Koninkrijk der Nederlanden besloot Engeland in 1814, om Europese politieke redenen, de voormalige Nederlands-Indische bezittingen terug te geven aan Nederland.¹ Op 19 augustus 1816 droeg de Britse regering het gezag over Java en Onderhorigheden aan Nederland over.² Het begrip Onderhorigheden, onduidelijk als het was, is in de loop van de jaren door diverse traktaten nader gedefinieerd. Ten eerste in het traktaat van Londen van 1824 waarin Nederland zijn bezittingen in India en Malakka opgaf in ruil voor de Britse bezittingen op

1. Schets van Samalangan, kopie naar een tekening in het ARA, Koloniën archivalia, inv.nr. 6556. Kopie van de auteur.

Sumatra. Ten tweede in de overeenkomst van vrede, vriendschap en handel die de gouverneur van Sumatra's Westkust, generaal Van Swieten, in maart 1857 met Atjeh afsloot. Ten derde in het Siak traktaat van 1858, waarin het Sultanaat Siak de Nederlandse soevereiniteit erkende. Atjeh had twee bezwaren tegen deze overeenkomst. In de eerste plaats meende Atjeh dat dit traktaat betrekking had op gebieden die traditioneel tot het Sultanaat Atjeh behoorden. In de tweede plaats vormde de overeenkomst tussen het Nederlandse gouvernement en Siak voor Atjeh een bedreiging in de vorm van het oprukken van de Nederlandse invloed naar het noorden van Sumatra en dus in de richting van Atjeh. Tenslotte was er het Sumatra traktaat van 1871, afgesloten tussen Nederland en Groot-Brittannië, waarin Nederland de vrijheid kreeg om in Atjeh handelend op te treden. Opval-

lend was dat dit traktaat opnieuw afspraken bevatte over Atjeh zonder dat dit land ook maar in enige mate bij de afspraken was betrokken. De situatie was rijp voor de Nederlandse interventie in de Atjehse zaken.

Hoe raakte Nederland met Atjeh in oorlog?

De ligging van Atjeh, omringd door water op een strategisch punt aan de ingang van Straat Malakka, leidde er toe dat zeeroverij en smokkelhandel hoogtij vierden. De door vulkanische as gevormde gebieden aan de oostkust leverden een grote peperobbrengst, hetgeen dan ook het belangrijkste exportproduct was.

Om aan de Atjehse zee- en strandroof een einde te maken en om de vrijheid en veiligheid van handel en scheepvaart te waarborgen trad het Nederlandse gouvernement in onderhandeling met Atjeh over de erkenning

van de Nederlandse soevereiniteit. Spoedig bleek echter dat de Atjehers ook onderhandelingen over bescherming en eventuele soevereiniteit waren begonnen met de regeringen van Groot-Brittannië, Amerika, Italië en Turkije. Toen het Nederlandse gouvernement uit Singapore het bericht ontving dat vertegenwoordigers van Atjeh met de plaatselijke consuls van Amerika en Italië hadden gesproken, en vervolgens Gouverneur-Generaal J. Loudon hoorde van het vermeende vertrek van een sterke Amerikaanse vloot uit Hongkong, werd haast gemaakt met maatregelen.

In maart 1873 vertrok een gecombineerde expeditie van land- en zeemacht naar Atjeh om de erkenning van het Nederlandse gezag af te dwingen. De politieke leiding van de expeditie werd opgedragen aan de Vice-president van de Raad van Indië, F.N. Nieuwenhuijzen. Na een aantal vergeefse pogingen om een bevredigend antwoord van de Sultan te verkrijgen, vaardigde Nieuwenhuijzen op 26 maart 1873 de oorlogsverklaring tegen Atjeh uit. Hij gaf daarmee het startsein voor een onverwacht bloedige en langdurige koloniale oorlog die pas na 1900 door Nederland zou worden gewonnen.

De rol van de marine

De rol van de marine, vooral gedurende de tweede expeditie in 1874, vloeide voort uit de blokkade die na het echec van 1873 door het Gouvernement van Nederlands-Indië werd afgekondigd. Het doel van de blokkade was om de handel van de Atjehse rijken, die zich niet aan het Nederlandse gezag hadden onderworpen, totaal te blokkeren en ook hun kustvisserij tegen te gaan. De rijken die zich wel onderworpen hadden werden gecontroleerd op de aard van hun in- en uitvoer. Omdat de Nederlands-Indische regering met een blokkade op geen enkele wijze rekening had gehouden, moest in grote haast een scheepsmacht naar de Atjehse wateren worden gedirigeerd. Bijna de gehele scheepsmacht in de Nederlands-Indische wateren werd rond Noord-Sumatra geconcentreerd.

Het was de vraag of deze scheepsmacht in staat was de blokkade op afdoende wijze te realiseren. Men stond door de lengte van de te bewaken kustlijn, met zijn vele kleine havens, voor een welhaast onmogelijke opgave. Bovendien maakte het type schepen waartegen opgetreden moest worden, voor het merendeel kleine prauwen, een effectieve controle zeer bewerkelijk en daardoor onrealistisch. In politiek Nederland werd dan ook de zin van de blokkade ernstig in twijfel getrokken.³ In de praktijk bleek dit ook, bij de maatregel van de uitgifte van passen voor handelaren die toegang kregen tot Atjehse havens. Er werden niet alleen peper en betelnoten vervoerd, maar ook oorlogsmaterieel voor de opstandelingen. Omdat het onmogelijk bleek daar afdoende tegen op te treden werd na verloop van tijd de uitgifte van passen gestaakt.

Afgezien van de blokkade had de marine nog andere opdrachten. Opstandige kampongs moesten door middel van tuchtiging, dat wil zeggen het uitvoeren van een artillerie-bombardement met behulp van scheepsgeschut, tot de orde worden geroepen. In het algemeen moest de internationale handelsvaart beschermd worden tegen piraterij en tenslotte was het vervoer van troepen en -in een later stadium- het destilleren van drinkwater een belangrijke taak. Deze maritieme taken werden verricht vanuit drie stations: de West-, de Noord- en de Oostkust van Atjeh. Geregeld kwam het in de taakuitoefening tot incidenten zoals gewelddadige ontmoetingen met Atjehse prauwen en tuchtigingen van kampongs.⁴

Een maatstaf voor het geringe succes van de controlerende rol van de marine was de afnemende aandacht voor de verslaglegging van scheepsbewegingen en het afnemende aantal schepen dat in de Atjehse wateren actief was. Natuurlijk had ook de politieke attitude ten opzichte van Atjeh invloed op de inzet van de maritieme middelen. Op een aantal plaatsen trad de marine zelfstandig op, maar soms werden acties ondernomen in samenwerking

met de landstrijdkrachten. Eén van die acties was de expeditie naar Samalangan in de maanden augustus, september en oktober 1877.

De expeditie naar Samalangan 1877: verkenning en voorbereiding

Men had bij het Nederlandse gouvernement de hoop en de verwachting dat er in Groot Atjeh een doorbraak zou komen in de onderhandelingen over het aanvaarden van de Nederlands soevereiniteit. Bij gebrek aan een natuurlijke leider in de vorm van een Sultan had Atjeh zich onder het leiderschap gesteld van Habib Abd ar-Rahman, een Atjehse "top-diplomaat", die na lange buitenlandse afwezigheid was teruggekeerd. Abd ar-Rahman aarzelde over het aanvaarden van de Nederlandse soevereiniteit, een aarzeling die werd aangewakkerd door de steun die hij onder andere kreeg van Teukoe Tji Boegies, de vorst van de kuststaat Samalangan. Hoewel de machthebber van Samalangan op papier de Nederlandse soevereiniteit had aanvaard bleek hij toch opstandige acties te voeren. Erger nog achtte de Nederlands-Indische regering het feit dat hij actieve steun verleende aan Groot Atjeh in de strijd tegen Nederland.

Begin 1877 werd in Batavia besloten een grote expeditie tegen Samalangan uit te rusten. In het archief van het Ministerie van Koloniën, in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag, bevindt zich een verslag van de expeditie naar Samalangan bestaande uit rapporten van kolonel K. van der Heijden, Civiel en Militair Bevelhebber in Atjeh, luitenant-kolonel H.F. Meijer, Chef van de Staf van de troepenmacht in Atjeh en eerste luitenant L.F.A. Winckel, adjudant van de Staf. Kolonel Van der Heijden schreef in zijn rapport dat een van de redenen voor de regering van Nederlands-Indië om tot een expeditie tegen Samalangan over te gaan, het verhogen van het prestige van Nederland was ten opzichte van andere staten.⁵ Het zou een gecombineerde expeditie van land- en zeestrijdkrach-

ten zijn. Het geheel stond onder commando van Van der Heijden. De marine stond onder commando van kapitein-luitenant ter zee J.D.J. van der Hegge Spies, waarnemend Commandant Maritieme Middelen in Atjeh, bij afwezigheid van de zieke kapitein ter zee J.A. Vandevelde. De dagorder van Van der Heijden luidde als volgt:

"Kota Radja, den 5 Augustus 1877.

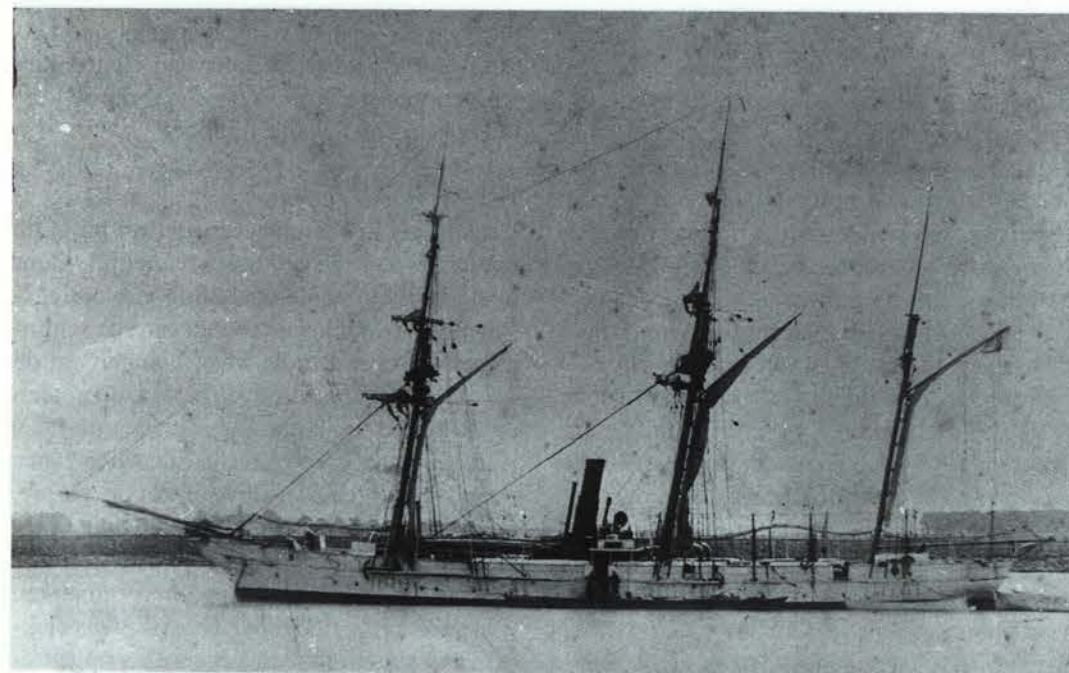
Onder de weinige staten die op de Noordkust van Atjeh nog steeds ene vijandige houding aannemen tegen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement staat Samalangan nog steeds bovenaan.

Vanaf het begin van dezen Oorlog hebben zowel de vorst Tji-Boegies als zijne ondergeschikte Hoeloebalangs en zijn volk zich niet louter bepaald tot de verdediging van hun land, maar steeds een werkzaam aandeel gehad in de oorlogshandelingen in Groot Atjeh. Ook nu nog blijft de vorst zich hardnekkig tegen onderwerping van ons gezag verzetten en bevordert daardoor de onwilligheid en het verzet in alle aan Samalangan grenzende staatjes.

Ik acht het nodig dat Samalangan streng wordt getuchtigd en zoo mogelijk tot erkenning van ons gezag wordt gedwongen."⁶

Kolonel Meijer voegde daar in zijn rapport nog het volgende aan toe: "(...) voortdurend beschieten onzer oorlogsschepen zodra daartoe gelegenheid bestaat; aanhoudende hulp, vooral personen, om de oorlog in Groot Atjeh voort te zetten (...)"

Uit de beschrijving die Van der Heijden van Samalangan gaf, blijkt de omvang van het vijandelijke gebied: "(...) begrensd ten noorden door de Malakka passage, ten oosten door de rivier Andelan, ten westen door de rivier Djoen Kaboeja en ten zuiden door de bergrug, die zich vanaf de Olifantsberg westelijk uitstrekt, beslaat het rijkje van Samalangan, eene smalle strook lands, ongeveer 7 uur gaans lang en 2 uur gaans breed."⁷ De deelnemende troepen aan deze gecombi-

2. Foto van Zr.Ms. Sambas. Bron en foto: Collectie Instituut Maritieme Historie, Den Haag.

neerde actie waren het 2^e, 3^e en 8^e bataljon (en de daaraan verbonden onderdelen zoals ambulance en dwangarbeiders) van het koloniale leger, het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL), de marine en de koopvaardij. De taak van de marine bestond uit het transport van munitie en geniemateriaal, ondersteuning bij de landingsoperatie en artillerie ondersteuning tijdens de krijgstocht.

Voordat tot de aanval zou worden overgegaan, moesten er verkenningen van het gebied gemaakt worden. Reeds midden 1877 had de toenmalige Civiel en Militair bevelhebber, generaal A.J.E. Diemont, opdracht gegeven tot verkenning van de kusten, rivieren en het binnenland van Samalangan en aangrenzende staatjes.⁸ Deze opdracht werd uitgevoerd door eerste luitenant Winckel, adjudant van de Staf, in samenwerking met de marine. Als basis voor de verkenningen diende een schets van Samalangan, samengesteld naar opgaven van spionnen en tekeningen vervaardigd aan boord van Zr. Ms.

oorlogsbodems, in 1874-1875, vervaardigd door luitenant ter zee Swaan.

Op 6 juli begaf Winckel zich naar de rede van Pedir waar hij zich meldde op de *Sumatra* bij de stationscommandant luitenant ter zee A. Collot d'Escury. Deze bepaalde dat de verkenning zou gebeuren vanaf de *Palembang* op 8, 9, 10, 11 en 12 juli. De *Banda* en de *Sambas* zouden daarbij ondersteuning geven. In zijn rapport over de verkenningen geeft Winckel een bijna tastbaar beeld van de omgeving. Het te verkennen gebied strekte zich uit tussen 96° 19' en 96° 27' oosterlengte, van de Hoek van Merdoe tot de Hoek van Radja. De zichtbare rivieren (*kwalla's*) waren de Olim, Djoeng Kaboeja, Kiran, Tandjoengan, Samalangan, Sandoe en de Tamboer. In het algemeen was het een vlakke, moerassige kust met een groot aantal strandmeren. Het gezelschap dat de verkenningen deed bestond, behalve Winckel, uit de informant Soetan Maharadja, een Maleier die lange tijd in Atjeh had gewoond en het gebied goedkende (en voortdurend zeeziek was), de com-

mandant van de *Palembang* luitenant ter zee C.E. Uhlenbeck en incidenteel de commandant van de *Sambas*, luitenant ter zee C.A. LeBron de Vexela.

De verkenning gebeurde door 's morgens zeer vroeg met het marineschip langzaam de kust op en neer te varen, terwijl 's middags de verkenning per stoombarkas plaatsvond. De verkenning met het marineschip werd gedaan op een afstand van 800 meter uit de kust, vanaf de brug en uit de toppen van de mast. Met een verrekijker had men goed uitzicht op het land. De verkenning met de stoombarkas vond plaats op 100 meter uit de kust. Vanuit de barkas kon men de kwalla's en de activiteiten van de Samalangers goed observeren. In het gebied van de Kwalla Tamboer bevond zich veel water achter de kust en hield zich veel volk op dat op de barkas schoot.

De tegenstanders beheersten volgens Winkel de schietkunst in geringe mate: "Zij legden het geweer op een dijk en liggen zelf lager terwijl zij vuren." De schoten misten dan ook altijd hun doel. De barkas beantwoordde het vuur met geweren en kartetsen. Uit de verkenningen kwam een aantal mogelijke landingsplaatsen naar voren, alle met voor- en nadelen. Mogelijke landingsplaatsen waren oostelijk van de Kwalla Tamboer, in het zuidelijkste gedeelte van de baai tussen de Kwalla Samalangan en de Kwalla Tamboer, in de Kwalla Samalangan en op de open vlakte van Kiran. Het gebied ten oosten van de Kwalla Tamboer bood de beste kansen. Uhlenbeck en LeBron de Vexela gaven ook uit nautisch oogpunt aan die plaats de voorkeur, omdat men de sloepen tot aan het strand kon roeien. De soms stevige deining mocht daar geen afbreuk aan doen. Van der Heijden schreef daarover in zijn rapport: "(...) de marine heeft door het vervaardigen van kaarten der kustlijn, opgemaakt naar peilingen en waarnemingen uit de toppen der masten, het verkennen in stoomsloepen der kust en de mondingen der rivieren, de gelegenheid verschaffen, om een goed oordeel te kunnen vellen over den toestand der kust en tevens om de

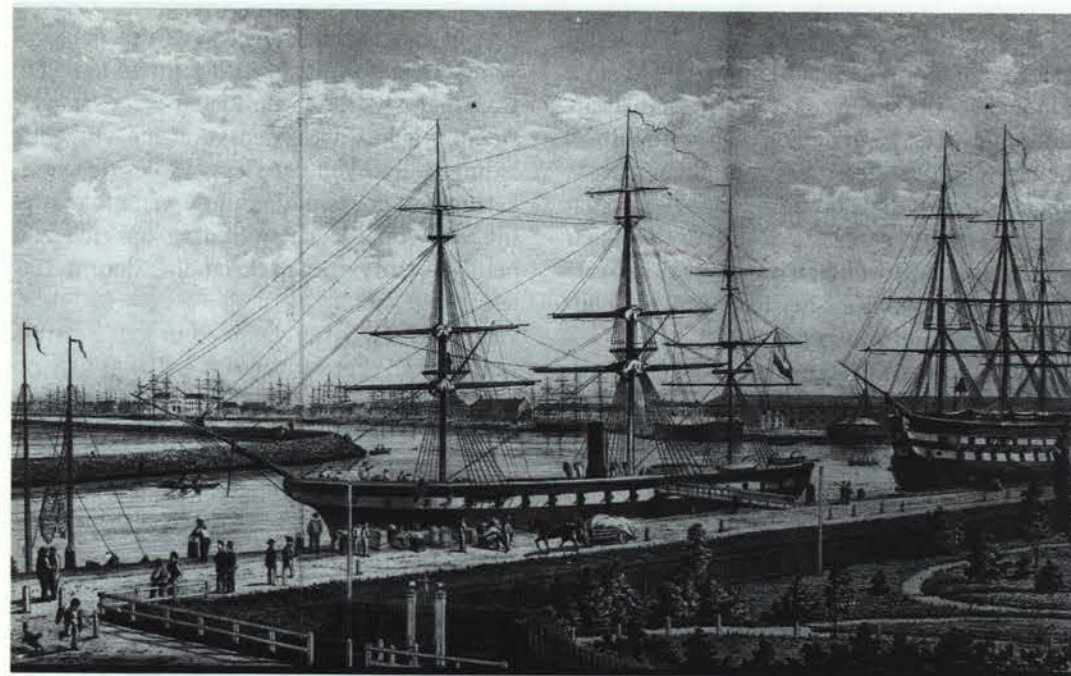
plaatsen te bepalen waar eventueel ene landing met de meesten kans van slagen kon worden gedaan."⁹ De keuze viel op de kust ten oosten van Kwalla Tamboer.

Verloop van de operatie

Uit het 'algemene plan van aanval' blijkt de opdracht aan de marine, namelijk "door manoeuvreren en de opstelling van oorlogsschepen en door het uitvoeren van een schijn-aanval de vijand in de waan brengen dat de ontschepping van de troepen plaats zou vinden op de vlakte van Kiran."¹⁰

Aan de landing zou ook worden deelgenomen door een landingsdivisie van de marine, bestaande uit 15 officieren en 300 onderofficieren en manschappen. Het bevel over de schepen, die aan deze expeditie deelnamen, was door het vertrek naar Java (wegens ziekte) van kapitein ter zee Vandevelde opgedragen aan kapitein-luitenant ter zee Van der Hegge Spies. Bij de terugkeer van Vandevelde op 22 augustus nam deze het commando over de maritieme middelen weer op zich; de leiding over de scheepsmacht voor Samalangan bleef berusten bij Van der Hegge Spies. De oorlogsschepen, aangewezen om aan deze expeditie deel te nemen waren de navolgende: *Metalen Kruis*, *Citadel van Antwerpen*, *Watergeus*, *Sumatra*, *Borneo*, *Palembang*, *Amboina*, *Semarang*, *Sambas* en *Banda*; later voegden zich hierbij de *Deli*, *Bandjermassing* en *Aart van Nes*. De deelnemende particuliere stoomschepen, bestemd voor het doen van verschillende diensten, waren: de *Graaf van Bylandt* en *Sindoro* als ziekenschepen - hierop waren het 2^e en 8^e bataljon ingescheept - de *Devonhurst* met het 3^e bataljon, de *Rayah* als vivre-schip, de *Marion* met artillerie materiaal, munitie enz., de *Wilhelmina* als "adviesstoomer" en de *Ardjoeno* en *Betsy* voor dagelijkse dienstreizen.

Op 5 augustus werden alle troepen en materialen aan boord van de op de rede van Oleh-Leh liggende schepen gebracht. De staf scheepte zich in op "het vlaggeschip *Watergeus*". Vervolgens stoomde op 8 augustus de

3. Tekening van de *Metalen Kruis*. Bron en foto: Collectie Instituut Maritieme Historie, Den Haag.

hele vloot op naar de vlakte van Kiran waar het de 9^e augustus voor anker ging. Beschieting vanaf de wal deed zich niet voor. Op 9 augustus lagen de tien eerstgenoemde oorlogsschepen en al de transportstomers voor Kwalla Kiran ten anker, met het doel de vijand zo lang mogelijk in de waan te laten dat het plan was om op dat punt te landen. Met datzelfde oogmerk werd in de namiddag een schijnverkenning met gewapende sloepen en stoombarkassen uitgevoerd.¹¹ Aan deze verkenning werd deelgenomen door de Chef Staf Meijer, de Controleur van Heukelum, een officier van de marine en de informant Soetan Maharadja. Tijdens de tocht werd de barkas af en toe vanaf de wal onder vuur genomen, echter zonder dat daarbij treffers geboekt werden.

In de vroege morgen van de 10^e augustus vertrok het grootste deel van de scheepsmacht naar het landingspunt: de *Amboina*, *Semarang* en *Banda* waren aangewezen om het om de West trekken van de vijand naar Kwalla

Tamboer te bemoeilijken en om tijdens de ontschepping, door een goed onderhouden vuur, de landing te ondersteunen. Het plan was om te ontschepen in vier linies. De eerste linie, gemarkeerd door rode vlaggen zou bestaan uit gewapende marinesloepen die de opdracht hadden de vijand van het strand te verjagen. Dan zouden drie andere linies van sloepen volgen, respectievelijk gemarkeerd door gele, witte en blauwe vlaggen om de troepen, materieel, munitie en levensmiddelen naar het strand te brengen. De vleugels zouden ondersteund worden door gewapende sloepen. Het bevel over de ontschepping werd opgedragen aan luitenant ter zee De Bruin. De situatie op de dag van de ontschepping, de 10^e augustus, werd door Chef Staf Meijer als volgt beschreven: "Zoals meermalen gebeurde vielen alle genomen maatregelen in duiden. Hoewel het weder zeer gunstig was, had zich gedurende de nacht van 9 op 10 Augustus een zware rolling op zee ontwikkeld, die meer en meer toenam en op het strand een

hevige branding ten gevolge had.¹² Daarbij kwam dat door onbekendheid met de kust de vloot te ver in zee ten anker was gegaan waardoor men geen zicht had op de hevigheid van de branding. Dit had tot gevolg dat een groot aantal sloepen in de branding omsloeg en dat de zorgvuldig geplande linies door elkaar gingen lopen. Bovendien ontstond er verwarring over de vraag of het bevel tot ontschepping wel of niet was gegeven.

Met behulp van alle aanwezige sloepen stonden weldra het 2^e en 8^e bataljon op het strand, echter ten koste van 13 sloepen van de marine en een tiental van de particuliere stomers, die door de vrij hevige branding hoog op het strand waren geworpen. In de operatie vormde dit een uiterst kritiek punt omdat ondanks de branding toch levensmiddelen, drinkwater, munitie enz. aan wal gebracht moesten worden.¹³ Hoewel het omslaan van sloepen met mensen ernstig was, waren de opvarenden in staat zichzelf te helpen en het strand te bereiken. Veel ernstiger was het dat de hoognodige materialen en levensmiddelen verloren dreigden te gaan.¹⁴

In de middag van 10 augustus werd aan boord van de *Watergeus* spoedberaad gehouden waarbij de Civiel en Militair bevelhebber, de Staf van de troepenmacht, de marinecommandant, alle commandanten van de oorlogsschepen en de controleur Van Heukelum aanwezig waren. Ten gevolge van de problemen rond de bevoorrading was het de vraag of men door moest gaan met de landing of dat terugtrekking nodig was, om vervolgens naar een andere landingsplaats te zoeken. Het was een ieder duidelijk dat de laatste oplossing zeer ongewenst was. Een van de aanwezige marinecommandanten (kolonel Meijer schreef dat hij er haast zeker van was dat het idee afkomstig was van luitenant ter zee De Weijs) kwam op het even eenvoudige als briljante idee om gebruik te maken van de luchtdicht afsluitbare kruutkisten van de marine. Deze konden gevuld worden met de benodigde voorraden om ze vervolgens met sloepen tot vóór de branding de brengen, ze in zee neer te laten en

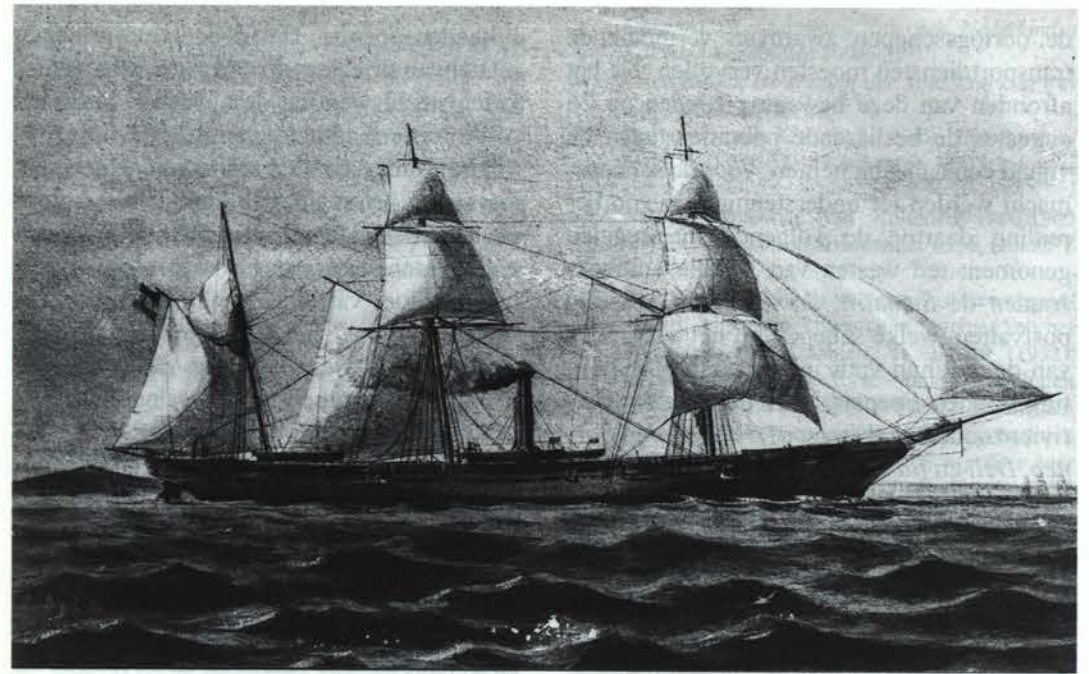
ze dan door middel van een tros in de vorm van een eindloze lus naar het strand te halen. Daar gelost konden de kisten weer naar de sloepen gehaald worden voor een volgende lading. Nadat Van der Hegge Spies de verzekering had gegeven dat hij de verantwoordelijkheid voor de bevoorrading op zich zou nemen, werd besloten de landing door te zetten.

Drinkwater werd in vaten en in half gevulde ijzeren waterketels van 500 en 1000 liter op het strand gebracht. Hoewel menige vlet in de branding omsloeg en zowel officieren als manschappen al deze werkzaamheden in de brandende zon en dikwijls half in het water staande moesten uitvoeren, werden de meeste problemen overwonnen. Mede doordat in de nacht van 10 – 11 augustus onverwacht een massale Atjehse aanval op het aangelegde bivak moest worden afgeslagen, duurde het tot de 16^e voordat de drie bataljons aan land waren en het bivak op voldoende wijze ingericht en versterkt was. Deze aanval was er ook de oorzaak van dat van het oorspronkelijke operatieplan, om zo spoedig mogelijk op te rukken naar Aroengau, werd afgeweken, en op de plaats waar de troepen geland waren een tijdelijke versterking werd opgericht.

Aanvankelijk verliep de communicatie tussen de troepen aan land en de commandoposten op de schepen moeizaam. Dit werd opgelost door een seintoestel van de marine aan land te installeren, bediend door luitenant ter zee der tweede klasse De Booy. Vanaf dat moment verliep de communicatie zonder problemen. Op 19 augustus werd besloten de landmachtoperatie de volgende dag voort te zetten met een opmars tegen de bij Kwalla Tamboer gelegen vijandelijke versterkingen. Van der Hegge Spies gaf daarop de volgende order:

“De kapitein luitenant ter zee, tijdelijk Commandant Maritieme Middelen in de wateren van Atjeh.

Mededeling ontvangen hebbende van den kolonel Militair en Civiel Bevelhebber te

4. Schilderij van de *Watergeus*. Bron en foto: Collectie Instituut Maritieme Historie, Den Haag.

Atjeh dat op morgen 20 dezer in den vroegen ochtend ene vliegende kolonne langs het strand zal oprukken met het doel om de positie bij Kwalla Tamboer te vermeesteren.

Heeft in overeenstemming met genoemde Bevelhebber besloten, dat deze operatie zal ondersteund worden door eenige onzer oorlogsbodems.

Bepaalt naar aanleiding daarvan dat heden in den namiddag zullen post vatten bewesten Kwalla Tamboer Zr Ms Stoomers *Watergeus* en *Palembang*, beoosten genoemde Kwalla de *Sumatra* en *Sambas*; dat genoemde scheepsmagt zal staan onder de bevelen van den kapitein luitenant ter zee kommandant van Zr Ms Stoomschip *Watergeus*.

Dat wanneer de opmarsch der kolonne een aanvang neemt de aldaar geposteerde oorlogsbodems een overstelpend vuur zullen richten op den vijand en diens versterkingen aldaar en hiermede zullen voortgaan, zoolang dat vuur dienstig is tot ondersteuning der troepen.

Dat verder voor de kolonne uitstoomende Zr Ms Stoomschepen *Amboina* en *Semarang* den opmarsch door een goed gerigt vuur zullen steunen om zich bij Kwalla Tamboer met de daarop geposteerde scheepsmagt te verenigen.

De hierboven aangegeven oorlogsbodems zullen hunne sloepen en vletten meedeneemen, teneinde wanneer de positie van de vijand vermeesterd is, communicatie te kunnen aanknopen met de wal, Kwalla Tamboer zooveel mogelijk te verkennen en wanneer dezelve wordt bevonden versperd te zijn een aanvang te maken met het opruimen dier versperringen.¹⁵

Op 20 augustus werd de aanval ingezet. Van twee zijden aangevallen door de Nederlandse troepen en vanuit zee door de schepen hevig beschoten, sloegen de Atjehers op de vlucht, waardoor de aan te vallen versterkingen zonder enig verlies ingenomen konden worden. Het oude bivak werd opgebroken en overgebracht naar de pas genomen stelling, waarbij

de oorlogsschepen zware en vermoeiende transportdiensten moesten vervullen. Na het afronden van deze beweging zouden op 26 augustus de beslissende operaties tegen de vijand een aanvang nemen. Voor de scheepsmacht werden ter ondersteuning en voorbereiding daartoe de volgende maatregelen genomen: ten westen van Kwalla Tamboer zouden de *Sumatra*, *Sambas* en *Semarang* postvatten, welke schepen bij het aanbreken van de dag hun vuur in zuidwestelijke richting zouden openen; voor de Samalanganrivier zouden de *Watergeus*, *Palembang*, *Borneo*, *Deli* en *Banda* ankeren, met de opdracht om op hetzelfde tijdstip in zuidelijke richting een zwaar artillerie bombardement te openen op de vijandelijke versterkingen (*bentengs*); de *Citadel van Antwerpen* en de *Amboina* ten slotte zouden hun ligplaats voor het oude bivak behouden en met alle mogelijke middelen bij het opbreken daarvan assisteren.

Omstreeks vier uur in de middag van 26 augustus werd het bericht ontvangen van het behaalde succes, namelijk van de inname van de vijandelijke versterkingen bij Blang Tamboer en Blang Toemiliet. Aan Nederlandse zijde waren hierbij zware verliezen te betreuren en werd ook de Civiel en Militair bevelhebber, kolonel Van der Heijden, zwaar gewond. Nadat het oude bivak opgebroken was, voegde de *Citadel van Antwerpen* zich bij de scheepsmacht voor de Samalanganrivier en ankerde de *Amboina* bij Kwalla Tamboer. Verder werden de *Sumatra* en *Sambas* naar de ligplaats van de overige schepen voor eerstgenoemde rivier gedirigeerd, om de volgende morgen het voortzetten van de vijandelikheden met een zo hevig mogelijk vuur te ondersteunen.

Op 27 augustus 's morgens om half zes werd het vuur geopend, voortdurend tot zeven uur. De Atjehers schenen echter met een dermate schrik het verder oprukken van de troepen tegemoet te zien dat de Maharadja Moeda van Telok Semawé, schoonzoon van Tji Boegies, vorst van Samalangan, de onderhandelingen over het beëindigen van de vijande-

lijkheden opende. Het door hem verlangde uitstel van drie dagen werd niet verleend; hij kreeg slechts één uur de tijd om te beslissen of de Nederlandse troepen als vriend of als vijand verder zouden oprukken. De vijand koos voor het eerste. De oprukkende kolonne, aangevoerd door luitenant kolonel Meijer, had diens gevolg nog voor zonsondergang het einddoel van deze tocht, Tangsoer, bereikt.

Omdat de aanwezigheid van de *Citadel* bij die stand van zaken niet meer noodzakelijk geacht werd, vertrok het schip op 21 augustus naar Singapore. Op 1 september kwam de *Bandjermassing* en op 9 september de *Aart van Nes* ter versterking van de scheepsmacht op de Noordkust aan, laatstgenoemde bodem ter vervanging van de *Semarang* die op 12 september, ter opvolging van de bestemming Java, naar de rede van Oleh-Leh vertrok.

Op 13 september had de onderwerping van de vorst van Samalangan plaats. De *Palembang* en de *Sambas* vertrokken op 16 september naar Oleh-Leh en de *Sumatra* naar de Oostkust. Op 17 september onderwierp de radja van Merdoe zich aan het Nederlandse gezag, nadat hem reeds op 7 september een ultimatum was gesteld. Wegens het niet voldoen aan dat ultimatum werden op 10 september de kustplaatsen van zijn rijk door de *Palembang*, *Sambas*, *Bandjermassing* en *Semarang* beschoten.¹⁶

Conclusie

De activiteiten van de marine tijdens de oorlog in Atjeh zijn te verdelen in twee categorieën. Enerzijds de passieve, controlerende en ondersteunende rol. Wat betreft het succes ervan valt ook weer een onderscheid te maken. Het bleek dat het effectief uitvoeren van een blokkade door de onbalans in het te bestrijken gebied en de beschikbare middelen niet lukte. Men kan zich afvragen of de inzet van meer schepen een beter resultaat te zien had gegeven. Waarschijnlijk zou dit niet het geval zijn geweest. De ondersteunende rol was de marine duidelijk beter op het lijf

geschreven. Het vervoeren van materieel en personeel, het uitvoeren van verkenningen en de taken gerelateerd aan de veiligheid van navigatie konden ook gedurende het conflict in Atjeh goed worden uitgevoerd. Anderzijds is er de actieve, oorlogvoerende rol. Uit het verloop en de resultaten van de expeditie naar Samalangan blijkt dat de marine daarin redelijk succesvol was.

Daarbij speelde een aantal factoren een rol. Ten eerste sloeg in de gegeven situatie de balans in technologie en beschikbare middelen tussen de marine en de Atjehse strijders duidelijk uit naar de Nederlandse kant. Ten tweede was een actie als die tegen Samalangan een kleinschalig en overzichtelijk geheel. De traditie van de marine ten aanzien van discipline, organisatie en improvisatie bleek waardevol te zijn. Hoe de kwantiteit en de kwaliteit van de middelen ook mochten zijn, aan het nautische vakmanschap en de mentale instelling hoefde geen twijfel te bestaan.

Als laatste activiteit van de marine moet genoemd worden de rol die een deel van het marinepersoneel speelde als landstrijdkrachten. Aan de verschillende expedities namen mariniers en landingsdivisies van de vloot deel. Waren de verliezen aan boord van de schepen ten gevolge van gevechtshandelingen gering of zelfs non-existent, onder degenen die aan de acties te land deelnamen waren de verliezen relatief even groot als die van de landmacht. In die zin mag men zeggen dat ook voor de marine de oorlog in Atjeh zeer bloedig was.

Al met al is de conclusie dat er voor de marine in Atjeh, in het kader van de mogelijkheden zeker een rol was weggelegd en dat deze rol, hoe klein ook vergeleken bij die van de landmacht, succesvol was.¹⁷

Noten

1. Anthony Reid, *The Contest for North Sumatra. Atjeh the Netherlands and Britain 1858-1898* (London 1969) 9
2. H.W. van den Doel, *Het Rijk van Insulinde*.

Opkomst en ondergang van een Nederlandse Kolonie (Amsterdam 1996) 21

3. P. ten Bosch, *De sluiting der Atjehsche kust* ('s-Gravenhage 1892)
4. Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche Zee-magt 1875-1876 ('s-Gravenhage 1877) 356 passim
5. Archief Ministerie van Koloniën 1850-1900 (1932). Alhier inventarisnummer 6556, bundel V 5.

Voor dit artikel zijn de volgende bronnen geraadpleegd: Algemeen Rijksarchief, Archief van het Ministerie van Koloniën, 1850-1900 (1932), archivalia betreffende Atjeh: – Indische Besluiten 1874-1916 – inv. nr. 6550, – Officiële bescheiden betreffende het ontstaan van de oorlog in Atjeh inv. no. 6551A, – Verslag van de expeditie naar Samalangan 1877 inv. nr. 6556 Bestaande uit VI bundels; I. Drie nota's over Samalangan (met een schetskaart) van den Chef van den Staf bij de troepenmacht in Atjeh en Onderhorigheden, luitenant-kolonel H.F. Meijer; II. Rapport van den Ien luitenant adjudant bij de staf der troepenmacht in Atjeh en Onderhorigheden, L.F.A. Winkel over de verkenning van de kusten, rivieren en het binnenland van Samalangan en aangrenzende staatjes. 16 juli 1877; III. Drie briefjes van den Civielen en Militairen Bevelhebber van Atjeh en Onderhorigheden, kolonel K. van der Heijden aan den chef van den Staf, luitenant-kolonel H.F. Meijer (d.d. 29-8-1877, 30-8-1877 en 1-9-1877); IV. Nota over de expeditie naar Samalangan in 1877, geschreven door den Chef van den Staf bij de troepenmacht in Atjeh en Onderhorigheden, luitenant-kolonel H.F. Meijer, 22 oktober 1877; V. Verslag van den Civielen en Militairen Bevelhebber van Atjeh en Onderhorigheden, K van der Heijden betreffende de krijgsverrichtingen tegen het rijk van Samalangan vanaf 8 augustus tot 21 oktober 1877 (zoals het is ingediend aan den Kommandant van het leger in Nederlandsch-Indië) met 4 schetsen en 5 bijlagen, waarbij nog gevoegd zijn 4 andere schetsen betreffende Samalangan (21 oktober 1877); VI. Aantekeningen van den luitenant-kolonel H.F. Meijer, Chef van den Staf bij de troepenmacht in Atjeh en Onderhorigheden, op het verslag der krijgsverrichtingen tegen Samalangan van 10 augustus tot 21 oktober 1877 zoals het oorspronkelijk werd opgemaakt; – Militaire verslagen Atjeh K. van der Heijden inv. nr. 6556A-6558.

6. Archief Ministerie van Koloniën inv. nr 6556
7. Ibidem., bundel V 1
8. Ibidem., bundel II
9. Ibidem., bundel V 6
10. Ibidem., bundel V 10
11. Jaarboek Zeemagt 1876-1877, 336
12. ARA Koloniën Archivalia, inventarisnummer

6556, bundel IV folio 1

13. Jaarboek Zeemagt 1876-1877, 337
14. ARA Koloniën Archivalia, inventarisnummer 6556, bundel IV folio 2
15. Ibid., bundel V 51
16. Jaarboek Zeemagt 1876-1877, 339
17. Voor dit artikel is verder de volgende literatuur geraadpleegd: G. Asaert, Ph.M. Bosscher, J.R. Bruijn, W.J. van Hoboken (ed.) *Maritieme Geschiedenis der Nederlanden* deel 4 (Bussum 1978); A.W.K. ter Beek, *De vier eerste jaren van den Atjeh-oorlog* ('s Gravenhage 1883); M.P. Bossenbroek, *Volk voor Indië. De werving van Europese militairen voor de Nederlandse Koloniale dienst 1814-1909* (Amsterdam 1992); P. Brooshoofd, *Geschiedenis van de Atjeh-oorlog 1873-1886* (Utrecht 1886); G.D.E.J. Hotz, *Beknopt*

geschiedkundig overzicht van den Atjeh-oorlog (Breda 1924); J.A. Kruijt, *Atjeh en de Atjehers. Twee jaren blokkade op Sumatra's Noord-Oost-Kust* (Leiden 1877); E.S. de Klerck, *De Atjeh-oorlog* ('s-Gravenhage 1912); Maarten Kuitenbrouwer, *Nederland en de opkomst van het moderne imperialisme. Koloniën en buitenlandse politiek 1870-1902* (Amsterdam 1985); Van Meurs en Stufkens, *Beschouwingen over Atjeh, en onzen oorlog met dat rijk: met een kaart van het oorlogstoonel, de vaarwaters en vereischte kustlichten voor den wereldhandel* (Rotterdam ca.1914); G. Teitler, *Anatomie van de Indische defensie. Scenario's, plannen, beleid 1892-1920* (Amsterdam 1988); P. van 't Veer, *De Atjeh-oorlog* (Amsterdam 1969).

Bijlage. In de Atjehse wateren gestationeerde oorlogsschepen tussen 1875 en 1878.

Station Noordkust 1875-1876

Schroefstoomschip der	2 ^e klasse	<i>Citadel van Antwerpen</i>
	4 ^e	<i>Palembang</i>
	4 ^e	<i>Riouw</i>
	4 ^e	<i>Schouwen</i>
Raderstoomschip der	3 ^e klasse	<i>Sumatra</i>

Station De Rede en de Westkust 1875-1876

Schroefstoomschip der	1 ^e klasse	<i>Metalen Kruis</i>
	2 ^e	<i>Vice-admiraal Koopman</i>
	2 ^e	<i>Watergeus</i>
	4 ^e	<i>Pontianak</i>
	4 ^e	<i>Aart van Nes</i>
	4 ^e	<i>Sambas</i>
	4 ^e	<i>Bandjermassing</i>
	4 ^e	<i>Schouwen</i>
	4 ^e	<i>Deli</i>
Raderstoomschip der	2 ^e klasse	<i>Merapi</i>
	2 ^e	<i>Bromo</i>

Station Oostkust 1875-1876

Schroefstoomschip der	4 ^e klasse	<i>Amboina</i>
	4 ^e	<i>Bommelerwaard</i>
	4 ^e	<i>Bandjermassing</i>
Raderstoomschip der	3 ^e klasse	<i>Timor</i>
	2 ^e	<i>Merapi</i>

Station Noordkust 1876-1877

Schroefstoomschip der	2 ^e klasse	<i>Citadel van Antwerpen</i>
	4 ^e	<i>Banda</i>
	4 ^e	<i>Palembang</i>
	4 ^e	<i>Aart van Nes</i>
	4 ^e	<i>Riouw</i>
Raderstoomschip der	3 ^e klasse	<i>Sumatra</i>

Station De Rede en Westkust 1876-1877

Schroefstoomschip der	1 ^e klasse	<i>Metalen Kruis</i>
	4 ^e	<i>Aart van Nes</i>
	4 ^e	<i>Sambas</i>
	4 ^e	<i>Deli</i>
	4 ^e	<i>Bandjermassing</i>
	4 ^e	<i>Schouwen</i>
Raderstoomschip der	2 ^e klasse	<i>Bromo</i>

Station Oostkust 1877-1877

Schroefstoomschip der	4 ^e klasse	<i>Amboina</i>
	4 ^e	<i>Bommelerwaard</i>
	4 ^e	<i>Semarang</i>
Raderstoomschip der	3 ^e klasse	<i>Timor</i>
	2 ^e	<i>Merapi</i>
	3 ^e	<i>Borneo</i>

Station Noordelijk Sumatra 1877-1878

Schroefstoomschip der	1 ^e klasse	<i>Metalen Kruis</i>
	2 ^e	<i>Watergeus</i>
	4 ^e	<i>Soerabaja</i>
	4 ^e	<i>Schouwen</i>
	4 ^e	<i>Bommelerwaard</i>
	4 ^e	<i>Aart van Nes</i>
	4 ^e	<i>Banda</i>
	4 ^e	<i>Palembang</i>
	4 ^e	<i>Deli</i>
	4 ^e	<i>Amboina</i>
	4 ^e	<i>Bandjermassing</i>
Raderstoomschip der	4 ^e	<i>Sambas</i>
	2 ^e klasse	<i>Merapi</i>
	3 ^e	<i>Borneo</i>
	3 ^e	<i>Sumatra</i>

MEDEDELINGEN

Over de auteurs

Christiaan Biezen (1976) studeerde van 1994 tot 1998 geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Hij studeerde af in de richting sociale geschiedenis, minderhedengeschiedenis. Zijn scriptie had tot onderwerp 'Joodse vluchtelingen komen naar Leiden. Vluchtelingenbeleid en hulpverlening op lokaal niveau in de periode 1933-1940.' Een ander hoofdonderdeel tijdens zijn studie was expansiegeschiedenis. Na 1998 volgde hij de lerarenopleiding. Hij is nu onder andere docent geschiedenis in Den Haag.

Jan Carli (1938) volgde een loopbaan als stuurman bij de koopvaardij en als Officier Koninklijke Marine. Na een niet nautische werkkring is hij begonnen met de studie geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Leiden, met de keuzerichting maritieme geschiedenis. Dit artikel is ontstaan als vervolg op een onderzoek voor een doctoraal werkcollege aldaar.

Voor informatie over de auteur S.J. de Groot verwijzen we u graag naar het tweede nummer van het Tijdschrift voor Zeegechiedenis uit 1998.

A.H. Huussen jr. (1941) studeerde geschiedenis te Leiden, met als hoofdvak middeleeuwse geschiedenis. Sinds 1982 is hij gewoon hoogleraar in de geschiedenis na de middeleeuwen aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Hij publiceert onder meer op het terrein van de (straf)rechtsgeschiedenis, minderheden, familie en gezin. Van 1967 tot 1974 was hij lid van de redactie van de Mededelingen van de Nederlandse Vereniging voor Zeegechiedenis.